

HOZIRGI KUNDA O‘ZBEKISTONDA ATMOSFERA HAVOSINING IFLOSLANISHI

Xolmirzayeva Mavludaxon Kozimjon qizi

Qo‘qon universiteti o‘qituvchisi

kazimovna.mavlyuda@mail.ru

Atmosfera havosi tirik organizmlar hayoti uchun zarur bo‘lgan eng muhim tabiiy resurslardan biridir. Uning tarkibidagi kislorod inson va boshqa biologik mavjudotlarning yashashi uchun asosiy omil hisoblanadi. So‘nggi yillarda sanoatlashuv, urbanizatsiya, transport vositalarining ko‘payishi va tabiiy resurslardan intensiv foydalanish natijasida atmosfera havosining ifloslanishi global ekologik muammoga aylandi. O‘zbekistonda ham atmosfera havosi sifati dolzarb masalalardan biri bo‘lib, ayniqsa yirik shaharlarda havodagi zararli moddalar miqdorining ortishi kuzatilmoqda. Mazkur maqolada O‘zbekistonda atmosfera havosining ifloslanish sabablari, oqibatlar va muammoni bartaraf etish yo‘llari ilmiy tahlil asosida yoritiladi. Atmosfera havosining ifloslanish tushunchasi va asosiy ko‘rsatkichlari Atmosfera havosining ifloslanishi deganda, uning tarkibiga inson salomatligi va atrof-muhit uchun zararli bo‘lgan moddalarning me‘yordan ortiq miqdorda tushishi tushuniladi. Bular qatoriga quyidagilar kiradi: Uglerod oksidi (CO), Azot oksidlari (NO_x), Oltinugurt dioksidi (SO₂), Chang zarralari (PM_{2.5} va PM₁₀), og‘ir metallar havo sifati ko‘rsatkichlari maxsus monitoring stansiyalari orqali o‘lchanadi. So‘nggi yillarda ayrim hududlarda chang zarrachalari miqdorining oshishi kuzatilmoqda¹. O‘zbekistonda atmosfera havosini ifloslantiruvchi asosiy manbalar. Avtotransport vositalari yirik shaharlarda avtomobillar sonining ortishi havoning asosiy ifloslanish omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Toshkent shahrida transport vositalari soni yildan yilga oshib bormoqda. Eski dvigatelli va ekologik standartlarga to‘liq javob bermaydigan avtomobillar havoga ko‘p miqdorda zararli gazlar chiqaradi². Transportdan chiqayotgan gazlar tarkibida karbonat angidrid, azot oksidlari va boshqa zaharli birikmalar mavjud bo‘lib, ular inson salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Sanoat korxonalarini metallurgiya, kimyo, energetika va qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalar atmosfera havosiga zararli chiqindilar chiqaradi. Ko‘mir va mazut yoqilg‘ilaridan foydalanish jarayonida ko‘p miqdorda oltinugurt birikmalari va chang atmosferaga tarqaladi³. Sanoat markazlari joylashgan hududlarda ekologik

¹ O‘zbekiston Respublikasi gidrometeorologiya xizmati ma‘lumotlari. O‘zbekiston

² Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi hisobotlari

³ Ekologiya va sanoatchiqindilari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami.

yuklama yuqori bo‘lib, ayrim davrlarda havodagi zararli moddalar miqdori me‘yoriy ko‘rsatkichdan oshib ketishi mumkin. Qurilish va urbanizatsiya jarayonlari So‘nggi yillarda mamlakatda keng ko‘lamli qurilish ishlari olib borilmoqda. Ko‘p qavatli uylar, yo‘llar, infratuzilma obyektlari bunyod etilishi natijasida atmosfera havosiga chang ko‘tarilishi kuchaymoqda. Qurilish maydonlarida ekologik talablarning yetarli darajada bajarilmasligi ham muammoni chuqurlashtiradi. Tabiiy omillar – Orolbo‘yi muammosi Atmosfera havosining ifloslanishida tabiiy omillar ham muhim o‘rin tutadi. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan ekologik inqiroz oqibatida millionlab tonna sho‘r va zaharli chang havoga ko‘tarilmoqda⁴. Ushbu chang zarralari shamol orqali respublikaning boshqa hududlariga ham tarqaladi. Bu esa nafaqat ekologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Atmosfera ifloslanishining ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik oqibatlari ortib bormoqda. Atmosfera havosining ifloslanishi nafas yo‘llari kasalliklari, bronxit, astma, allergiya va yurak-qon tomir kasalliklari ko‘payishiga sabab bo‘ladi. Ayniqsa, bolalar va keksalar bunday omillarga nisbatan sezgir bo‘ladi. Mayda chang zarralari inson organizmiga chuqur kirib borib, uzoq muddatli kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ekologik tizimga ta‘siri havoning ifloslanishi tuproq va suv resurslariga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Zararli moddalar yog‘ingarchilik orqali yer yuzasiga tushib, o‘simliklar o‘shini susaytiradi. Bu esa biologik xilma-xillikning kamayishiga olib keladi. Iqlim o‘zgarishi atmosferadagi issiqxona gazlarining ortishi global iqlim o‘zgarishiga sabab bo‘lmoqda. Haroratning ko‘tarilishi, qurg‘oqchilik davrlarining uzayishi va ekstremal ob-havo hodisalari sonining ortishi ekologik muvozanatni izdan chiqarmoqda. Davlat siyosati va amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Atmosfera havosini muhofaza qilish maqsadida mamlakatda bir qator qonunlar va dasturlar qabul qilingan. Jumladan, “Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun ekologik xavfsizlikni ta‘minlashning huquqiy asosini belgilaydi⁵. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi tomonidan atmosfera havosi monitoringi yo‘lga qo‘yilgan, ekologik nazorat kuchaytirilgan. Hukumat tomonidan O‘zbekistonda atmosfera havosini ifloslanishini oldini olish bo‘yicha qator chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. Jumladan, 2025-yilning 1-mayidan boshlab ayrim sanoat turlari – jumladan, asbest va sement ishlab chiqarish, metallurgiya korxonalarini, shuningdek, filtsiz ko‘mir yoqadigan pechlar va chiqindilarni qayta ishlash zavodlari kabi yuqori ifloslantiruvchi ishlab chiqarish obyektlari uchun cheklovlar joriy etildi. Mamlakat bo‘yicha Euro-4 standarti

---

⁴ Orolbo‘yi hududi ekologik holati bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.

talablariga javob bermaydigan yoqilg'ining savdosi taqiqlanadi va undan foydalanish to'xtatiladi. Bu transportdan chiqadigan zararli gazlarni sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi. Atmosfera havosinikuzatish tarmog'i kengaytiriladi 200 dan ortiq havosifati sensorlari respublika bo'ylab o'rnatilishi rejalashtirilmoqda, bu nazoratni kuchaytiradi va real vaqt rejimida ifloslanish darajasini aniqlash imkonini beradi. Avtomatlashtirilgan monitoring stansiyalari diqqat bilan joylashtirilmoqda. Bu, oldindan signal berish, sanoat va transport chiqindilarining manbalarini aniqlash va ularga tezkor chora ko'rish imkonini beradi. Toshkentda maxsus ekologik chora-tadbirlar Maxsus komissiya tuzildi 2025-yil noyabrda Prezident tomonidan qabul qilingan farmonga asosan Toshkent shahrida ekologik vaziyatni yaxshilash bo'yicha maxsus komissiya tashkil etildi. Yuk transportiga vaqtinchalik cheklovlar joriy etilmoqda Toshkentda poytaxt tashqarisidan shahar markaziga yuk mashinalari kirishi uchun vaqt cheklovlari belgilandi, bu esa transportdan chiqadigan zararli moddalarni kamaytiradi. Qattiq texnik talablar va qurilishda ekologik standartlar Qurilish faolligini tartibga solish Katta qurilish maydonlarida changni kamaytirish bo'yicha faoliyatni yaxshilash uchun: antichang choralari yo'lga qo'yilmoqda; qurilish oldindan monitoring stansiyalari o'rnatilishi majburiy etiladi. Bu shuningdek shahar atrofi va transport yo'llarida changning tarqalishini oldini olishga xizmat qiladi. Yashil hududlarni kengaytirish va ekologik madaniyat "Yashil makon" va daraxt ekish kampaniyalari hukumat shahar va qishloq hududlarida yashil maydonlarni kengaytirishni davom ettirmoqda, bu esa ifloslanishni kamaytirish va mikroiklim yaxshilanishiga xizmat qiladi. Shaharlar atrofida yashil kamarlar hosil qilinmoqda, bu esa chang va zararli moddalarni to'sib qoladi. Ekologik huquqni muhofaza qilish va jazo choralari Jazo mexanizmlari kuchaytirilmoqda. Ekologik qonunchilik doirasida: filtrlar o'rnatilmagan texnikalar uchun jarimalar oshirilmoqda; chiqindilarni noqonuniy chiqarishga nisbatan kuchliroq jazo choralari taklif qilinmoqda. O'zbekistonda atmosfera havosini ifloslanishini oldini olish bo'yicha hukumat tomonidan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu chora-tadbirlar: ekologik monitoringni mustahkamlash; transport va sanoatni ekologik standartlarga moslashtirish; yirik shaharlar uchun maxsus ekoprogrammalar; yashil hududlar yaratish; ekologik qonunchilikni takomillashtirish kabi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida millionlab daraxt va ko'chatlar ekilmoqda. Elektr transportini rivojlantirish, energiya tejankor texnologiyalarni joriy etish ham muhim qadamlar sirasiga kiradi. Muammoni hal etish yo'llari Atmosfera havosining ifloslanishini kamaytirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq: Transport vositalarini modernizatsiya qilish va elektromobillar ulushini oshirish; Sanoat korxonalarida filtrlash tizimlarini

takomillashtirish; Yashil hududlarni kengaytirish; Aholining ekologik madaniyatini oshirish; Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish. Har bir fuqaroning ekologik ongli bo‘lishi ham muhim ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda atmosfera havosining ifloslanishibugungi kunning dolzarb ekologik muammolaridan biri hisoblanadi. Sanoat, transport va tabiiy omillar mazkur muammoning asosiy sabablaridir. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar va ekologik dasturlar muammoni kamaytirishga qaratilgan bo‘lsa-da, bu jarayonda jamiyatning barcha qatlamlari faol ishtirok etishi zarur. Atmosfera havosini muhofaza qilish — bu nafaqat ekologik, balki ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikning ham muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi gidrometeorologiya xizmati ma’lumotlari. O‘zbekiston
2. Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi hisobotlari.
3. Ekologiya va sanoatchiqindilari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami.
4. Orolbo‘yi hududi ekologik holati bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.
5. “Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun, 1996-yil (o‘zgartirishlar bilan).
6. Maftuna: Azimova, M. (2024). O ‘ZBEKISTON MUSTAQILLIGI YILLARIDA SOG‘LIQNI SAQLASH VA TEZ TIBBIY YORDAM XIZMATI XUQUQIY ASOSLARINING YARATILISHI VA TAKOMILLASHTIRILISHI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 10, 113-114.
7. Maftuna: Azimova, M. **DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF A STRATEGY FOR HEALTH CARE SYSTEM REFORMS**
8. Maftuna: Azimova, M. O‘ZBEKISTON MUSTAQILLIGI YILLARIDA SOG‘LIQNI SAQLASH VA TEZ TIBBIY YORDAM XIZMATI XUQUQIY ASOSLARINING YARATILISHI VA TAKOMILLASHTIRILISHI